

OSMANLI BELGELERİNDE KLİŞE ZARFLAR

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK¹

ÖZET

Osmanlı arşiv belgelerinde klîşe hâlde kullanılmış birçok zarfa rastlanmaktadır. Bu kelimeler genellikle Arapça olup, Farsça ve Türkçe birleşik hâlde geçenleri de vardır. Çeşitli zamanlarda yazılmış milyonlarca arşiv belgesinde ortak bir dil ve klîşe hâlde birçok kelime görülmektedir. Klîşe kelimelerin arasında zarflar sayı bakımından büyük bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada binlerce arşiv belgesi taranmış ve klîşe hâlde kullanılan zarflar özenle ve titizlikle seçilip tanıklarıyla birlikte gösterilmiştir. Çalışmamızda öncelikle, birden fazla belgede kullanılıp klîşe hâlde gelişmiş zarflar seçilmiştir. Bu zarflar alfabetik sıra hâlinde ve tanıkları dipnotlarda gösterilerek verilmiştir. Gösterilecek tanıkların sayısı çok fazla olduğundan her bir zarf için bir tanık vermekle yetinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı arşiv belgesi, klîşe kelime, zarf, tanık.

THE CLICHE ADVERBS IN THE OTTOMAN DOCUMENTS

ABSTRACT

Many cliché adverbs are observed in the Ottoman archival documents. These words are usually in Arabic, but Persian and Turkish adverbs also are seen. In this study thousands archive document and adverbs were scanned, these adverbs were chosen meticulously. In this study, mold adverbs were given in alphabetical order and witnesses were shown in footnotes.

Key Words: Ottoman Archive Documents, Cliche, Adverb, witness.

¹ Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,

Giriş

Bilim dalları için çok değerli bilgiler içeren Osmanlı arşiv belgelerinde klişe hâlde birçok kelime kullanılmış olup bu kelimelerin çoğu zarftır. Bu zarflar, Arapça, Farsça veya Türkçe müstakil hâlde kullanılabildiği gibi, üç veya iki dilden kelimelerle karışık hâlde de kullanılmıştır. Günümüzde Osmanlı arşiv belgeleri büyük ölçüde diplomatika bilimi kapsamında ele alınmakta ve dil ve üslup özellikleri de bu kapsamda incelenmektedir. İslâm devletlerinde resmî yazışmalarda gözetilmesi gereken kurallara büyük önem verilmiş ve birçok inşâ ve kitâbet eseri kaleme alınmıştır. Bu eserlerde klişe kelime ve ifadeler de ele alınıp nerede ve nasıl kullanıldıkları gösterilmiştir. Osmanlı belgeleri üzerinde yapılan çalışmalarda ise daha ziyade diplomatika açısından dil özelliklerinin incelendiği görülmektedir (Zajackowski-Reychman, 1955; Kütükoğlu, 1994). Bu belgelerin dil ve ifade özelliklerini inceleyen çalışmalar da yapılmış olup (Savaş, 1996:307-314; Eliaçık, 2000:178-201), belgelerdeki klişe zarfları müstakil biçimde inceleyen bir çalışma ise bildiğimiz kadarıyla bugüne kadar yapılmamıştır.

Bir dilin söz varlığı, serbetçe seçilen öğeler ve her zaman belirli biçimde kullanılan atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözler şeklinde iki ana gruptan oluşmaktadır. Kalıplaşmış dil birimlerinin yaygın şekilde kullanımının bir sebebi olup, bu yaygınlık, kalıplaşmış öğelerin sözlü ve yazılı iletişim sırasında çok fazla çaba gerektirmeden, kısa zamanda söylenip anlaşılabilmesinden kaynaklanmaktadır (Wray 2002; 18). Osmanlı arşiv belgelerinin yazımı ve algılanmasında pratik ve çabuk bir süreç bulunup, bu da büyük ölçüde kalıplaşmış ifadelerle sağlanmıştır. Kalıp söz ve ifadeler bu belgelerin önemli dil ve üslup özelliklerinden olup, bu çalışmada bu ifadelerden klişe hâlde gelmiş zarflar üzerinde durulmaktadır. Belgelerde sık geçen klişe zarfların çoğu, devletle iç içe olan Divan şairlerinin eserlerinde de görülmektedir. el-hâletü hâzihi, kemâ-kân, mehmâ-emken, fî-mâ-ba'd, min-ba'd vb. zarflar arşiv belgelerinin yanında, divan şairlerinin eserlerinde de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli zamanlarda yazılmış milyonlarca arşiv belgesi, sultani belgesinden vilayet defterine kadar yaklaşık aynı dil ve üslup içinde yazılmış ve ortak bir dil kullanılmıştır. Bu ortak dil malzemesinin içinde klişe hâlde karşımıza çıkan diplomatik ifadelerden farklı olarak, bir dil ve üslup özelliği olarak zarflar da dikkatimizi çekmektedir. Bu kelimeler, Osmanlı arşivlerinde çalıştığımız yedi yıllık sürede ve sonrasındaki süreçte binlerce belge arasından süzülerek dimağımıza oturmuştur. Amacımız, belgelerde sık kullanılarak klişeleşmiş zarfları tanıklarıyla birlikte ortaya koymaktır. Yukarıda belirttiği üzere, belgelerde klişe hâlde gelmiş zarfları ayrıntılı ve tanıklarıyla birlikte inceleyen çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Çalışmamızda göremediğimiz veya atladığımız kelimeler olabilir. Tespit ettiğimiz zarflara verdiğimiz karşılıklar öncelikle belgedeki kullanıma ait olup, bazılarının lügat karşılığı da verilmiştir. Tanıklar müstakil bir kitaba sığacak kadar çok

olduğundan her bir zarfa belgelerden seçilen bir tanık verilmiş ve nereden alındığı gösterilmiştir. Çalışmamızda yararlandığımız belgeler Dîvân-ı Humâyûn ve Bâb-ı Âsafî defterleri (mühimme, ahkâm, nâme-i humâyûn, tahvîl, rûûs, âmedî, teşrîfât, sadâret mektubî, reîsülküttâblık vs.), Defterhâne-i Âmire defterleri (tahrir, tapu tahrir, timar ve zeâmet tevcih vs.) Maliye defterleri (37 kaleme ait defterler), Sadâret defterleri, Yıldız Sarayı arşivi defterleri, nezâret, vilâyet, müfettişliklik defterleri vd. arasından seçilmiştir. Ayrıca, çeşitli devlet görevlilerinin yarı resmî hâldeki yazıları da tanık olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Belgelerinde Klişe Zarflar

Osmanlı resmî belgelerinde, yazan, okuyan ve dinleyen için çabuk ve kısa yoldan anlatımı sağlayan birçok zarf kullanılmıştır. Bu zarflar aynı zamanda, Osmanlı belgelerinin konsantre ifadelerle sağlanan edebî zenginliğini de gösteren birer nümune durumundadır.

Arapça bir kelime olan zarf, “kap, kılıf, mahfaza” anlamına gelmekte olup, içine mektup konulan kağıt kaba da bu sebeple zarf denilmiştir. Gramer anlamı: “fiil, fiilimsi, sıfat veya başka bir zarfın anlamını “yer-yön, ölçü-miktar, durum, zaman, soru” gibi bakımlardan açıklayan kelimeler, yani beliteçlerdir (Devellioğlu, 2008:1168). Zarflar çeşitli şekillerde tasnif edilmiş olup, eskiye göre zurûf-ı mekân (yer zarfları), zurûf-ı zamân (zaman zarfları), sûret zarfları, mikdar zarfları şeklinde tasnif edildiği (Timurtaş, 1985:68) gibi, günümüzde de: “durum zarfları (niteleme, kesinlik, yineleme, olasılık, yaklaşıklık, üleştirme, sınırlama zarfları), zaman, yön, miktar, soru ve gösterme zarfları şeklinde tasnif edilmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgelerinde klişe hâle gelmiş zarflar günümüzdeki zarf tasnifine göre incelenmiştir. Osmanlı belgelerinde klişeleşmiş zarfların çoğu Arapça ve grup hâlinde kullanılmış olup, Farsça ve Türkçe müstakil veya birleşik olarak kullanılanları da oldukça çoktur. Belgelerde çoğu birleşik biçimde geçen bu zarfları alfabetik sırayla, tanıklarını ve fon veya alındıkları yerler gösterilerek aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.²

1. Durum zarfları. Bu zarflar, belgelerde en çok kullanılan klişe zarflar olup, kendi içinde de çeşitleri olduğundan sayıca diğer zarflardan oldukça fazladırlar.

1. a. Niteleme zarfları. Hem durum zarfları, hem de tüm zarflar içinde ilk sırada olup klişe hâle gelmiş olanlarının başta gelenleri şunlardır:

² Kelimenin öncelikle tanıktaki anlamı verilmiştir. Zarfların tanıkları çok fazla olduğundan birer tanık vermekle yetinilmiştir.

-aç bî-ilâc: Aç açık, perişan. “Aç bî-ilâc bîuralara kadar geldiğimizi ve o hâin kör Moskofların ne kadar alçak ve cânî olduklarını maa'l-kasem arz eyleriz.”³

ale'l-esâmî: İsim isim sayılar. “alel-esâmî bir küt'a defteri tanzîm etdirildikten sonra...”⁴

ale'l-gafle: Boşluğa getirerek. “..mezbûrları hüsn-i tedârük ile ale'l-gafle ele getirüp...”⁵

âlâ hâlihi: Olduğu gibi. “hükûmet-i mahalliyye Bosna ve Hersek'de hâl-i hâzır-ı mezhebiyyeyi âlâ hâlihi terketmek istemeyip...”⁶

ale'l-husûs: Özellikle. “şimdiye kadar ale'l-husûs bizim ittihâz eylediğimiz tedâbîr ile haklarında icrâ-yı hükm ve te'sîre muvaffak olmadık.”⁷

ale'l-ımyâ: Körü körüne. “Yoksa ben babamdan veyahud üstâdımdan böyle gördüm, böyle vaparım diyerek ale'l-ımyâ çalışıp ihtirâ'ât-ı cedîdeye sarf-ı efkâr etmez ise...”⁸

ale'l-ıtlâk: Genellikle, mutlaka. “mersûm Aleksandri Han'a hitâb olan emr-i âlîde ale'l-ıtlâk Gürcistan musarrah olup...”⁹

ale'l-ittifâk: Birlik içinde. “bi'l-muhâbere ale'l-ittifâk mukâbele etmemiz emr ü fermân buyurulduğundan...”¹⁰

alâ mâ-kân: Olduğu gibi. “ol fermân-ı kazâ-cereyânumuz alâ mâ-kân mukarrer olmağın...”¹¹

ale's-seviyye: Eşit olarak. “Cümlesinin ale's-seviyye her bir kîlesine onar akçe narh konulmuştur.”¹²

ale't-tafsîl: Ayrıntılı olarak. “mûmâ-ileyhimin takrîrlerinden ale't-tafsîl ma'lûm-ı âlîleri olacağını ifâde siyâkında...”¹³

³ BOA, HR. SYS 2872/2. (1916)

⁴ BOA, Y Mtv, nr. 120/109, (yıl 1895).

⁵ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1219 (yıl 1565).

⁶ BOA, Y Mtv, nr. 210/109, (yıl 1900).

⁷ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)

⁸ BOA, Mehmed Şerif, Mecmûa-i Fünûn, s.333-337, (1862)

⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.36138 (yıl 1828)

¹⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

¹¹ BOA, mühimme defteri nr.32, hüküm 456 (yıl 1578)

¹² BOA, Tapu tahrir defteri, nr.157 (yıl 1530)

alâ tarîki'l-muvâza'a: Danışıklı olarak, zâhiren. “tarafeynden alâ tarîki'l-muvâza'a izhâr-ı hulûs u dostî kemâlindedir. ” ¹⁴

ale't-tedric: Tedricen. “...avdetine kadar rütbesi ale't-tedric terfî olunmağın...” ¹⁵

ale't-tevâlî: Ardı ardına. “Rusya ahâlîsinden pek çoğu hükûmet tarafından ale't-tevâlî umûr-ı zâtîyyelerine vukû' bulan müdâhalede dolayı cidden ve bi-hakkin hoşnûdsuzluk gösteriyor.” ¹⁶

ale'l-'umûm: Hep, tümüyle. “..müslümanların ale'l-'umûm nâil-i sa'âdet olmaları ve Ruslarla akd-i rişte-i ittihâd eylemeleri için...” ¹⁷

alâ vechi'l-icmâl: Özetle, özet şeklinde. “alâ vechi'l-icmâl beyân ve i'lâm eylemek epeyce fâideyi müstelzim olacağından...” ¹⁸

alâ vefki'l-merâm: İstenilene uygun olarak. “eşi''a-i şân u şükûh-ı satvet-i enbûh-ı şehensâhîlerin âlâ vefki'l-merâm bâ'is-i istikrâr-ı nizâm u intizâm eyleyüp...” ¹⁹

alâ-vechi'l-ahrâ: En iyi şekilde. “..tab'-ı hatîrleri alâ-vechi'l-ahrâ mürâât u istinbâ kılındığı hılâlde...” ²⁰

alâ-vechi's-sıhha: Sahih bir şekilde. “Baron de Kalay'ın ahvâle kesb-i itilâ' etmek üzere eyâletde devre çıkmış olduğunu...” ²¹

alâ-vechi't-tafsîl: Ayrıntılı olarak. “her ne dinmiş ise 'alâ-vechi't-tafsîl ma'lûm-ı şerîfim olmuşdur...” ²²

alâ-vechi'l-'umûm: Genel olarak. “Evvelâ mâhiyet-i insâniyyeyi alâ-vechi'l-'umûm mülâhaza ve sâniyen...” ²³

¹³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B (yıl 1785).

¹⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.333-B (yıl 1783)

¹⁵ Yakovaki (Divan Tercümanı), Castera:Rusya Tarihi, 1246/1831.

¹⁶ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)

¹⁷ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)

¹⁸ BOA, İlmi Tedbîr-i Menzil, Sahak Ebru, s.4-8 (1852)

¹⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.36912 (yıl 1826)

²⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B (yıl 1785) .

²¹ BOA Y. Mtv. nr. 210/109 (yıl 1901).

²² BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:834(yıl 1560)

²³ Hoca Tahsin, Psikoloji, ss. 26-30, (yıl 1894).

an-asl: Aslında, hakikatta. “savb-ı refî’ü’ş-şân-ı dâverâneleriyle an-asl miyânede merbût u müstahkem olan hulûs-ı bî-pâyân ve sıdk-ı mahabbet-i firâvân muktezâsınca...”²⁴

ân-be-ân: Gittikçe, yavaş yavaş. “Sırbiye eşkıyasının ân-be-ân tecâvüz-i hudûd ile hayvânât gasbetmek gibi ef’âl-i kabîhadan aslâ fâriğ olamamaları...”²⁵

an-samîmi’l-kalb: Gönülden. “Anlar ile olan muvâfakat ittîfâkî olup an-samîmi’l-kalb olmayup...”²⁶

bâ-husûs: Özellikle. “..ve bâ-husûs el-eşyâ’u tenkeşifü bi-azdâdihâ müfâdınca..”²⁷

bâ-vücûd ki:: Bununla beraber, böyle iken. “bâ-vücûd ki tapuyı ben dahi virürem diyü bildürdi.”²⁸

be-gâyet: Son derece, hayli. “..ve odalarının be-gâyet pâk u temîz ve et’ime ve nânlarının kemâl mertebe ihtimâmlı ve hâs olmasına mütehayyir olmuşumdur.”²⁹

ber-karâr-ı sâbık: Önceki karar üzere. “min-ba’d ber-karâr-ı sâbık her kanda diler ise anda ikâmet idüp..”³⁰

ber-minvâl-i meşrûh: Açıklandığı üzere. “..ber-minvâl-i meşrûh bir mâddede ekseriyyet-i ârâ bulunmayup da..”³¹

ber-minvâl-i muharrer: Yazıldığı üzere. “Bir sûreti ümerâ-i Dağıstandan Zozan Bey’e ber-minvâl-i muharrer..”³²

ber-mûceb-i: Gereğince. “..mevcûd olanlarına ber-mûceb-i defter hediye-i pâdişâhâneyi teslim ve..”³³

²⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

²⁵ BOA, HR. SYS, 250/1, nr.184. (1876)

²⁶ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:625(yıl 1559)

²⁷ Münif Paşa, Mecmûa-i Fünûn, nr.14, s.74-77.(1863)

²⁸ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.42. (1501)

²⁹ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

³⁰ BOA, A. DVN, nr.790, hüküm nr.91. (1501)

³¹ Takvîm-i Vekâyî’, nr. 188. (yıl 1839)

³² BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.9, ss.221-222. (1788)

³³ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr. 1595. (1783)

ber-mu'tâd: Alışıldığı üzere. "Nevrûzda ber-mu'tâd hey'et-i süferâ ile huzur-ı şâhîye çıkıldukda.." ³⁴

ber-tafsîl: Ayrıntılı olarak. "..fi-mâ-ba'd kendilerine mutî' bulunacağımızı ber-tafsîl söyledik ise de.." ³⁵

ber-vech-i âtî: Aşağıdaki gibi. "Novel Press Liber gazetesinde münderic bendin bir fıkrası ber-vech-i âtî derc ve nakl edilir." ³⁶

ber-vech-i bâlâ: Yukarıdaki gibi. "ber-vech-i bâlâ arz olunan havâdisât menâbi'-i mevsûkadan me'hûz olmağla ol bâbda.." ³⁷

ber-vech-i emânet: Emanet şeklinde. "Ta'yîn eyledüğün kimesneye iltizâmı mı virilmişdür, yohsa ber-vech-i emânet mi virilmişdür?" ³⁸

ber-vech-i meşrûh: Açıklandığı şekilde. "..şimdilik Revan tarafına dâir bir mülâhaza edecek hâlât olmadığını ber-vech-i meşrûh i'lân ederek.." ³⁹

ber-vech-i muharrer: Yazıldığı üzere. "Mes'ûdât-ı mezbûreye ber-vech-i muharrer müsâ'ade buyurulduğu sûrette.." ⁴⁰

ber-vech-i tahmîn: Tahminen. "..ber-vech-i tahmîn yüz elli kîselik emvâli zikr olunan mihmândârlar ma'rifetleriyle Çıldır valisi mûmâ-ileyh tarafına nakl ü teslîm olunmuş olduğunu.." ⁴¹

bi-avnihi te'âlâ: Allah'ın yardımıyla. "bi-avnihi te'âlâ ledâ şerefi'l-vusûl fi-mâ-ba'd dahi ne vechle haberi istimâ' olunur ise..." ⁴²

bi-aynihi: Aynen. "bi'l-farz bedende her ne kadar sıhhat u selâmet olsa müterekkib olduğu eczâ derecelerine nisbetle ondan teessür edeceği gibi bi-aynihi cism-i devlet dahi..." ⁴³

³⁴ BOA Y.Mtv, nr.14/28 (yıl 1884)

³⁵ BOA, HR. SYS, 2872/2. (1916)

³⁶ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma:rûzât,nr.177/50.(1884)

³⁷ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma:rûzât,nr.219/29.(1888)

³⁸ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 398. (yıl 1559)

³⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.860.(1784)

⁴⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.324-B.(1783)

⁴¹ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr. 1595.(yıl 1783).

⁴² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.324-G (yıl 1783)

⁴³ Tercümân-ı Ahvâl, nr. 34, s. 1-3, (yıl 1861)

bi-gayri hakkın: Haksızca. "...bi-gayri hakkın mahkûmiyetimiz cihetine gidilmesi..."⁴⁴

bi-hakkın: Tamamıyla, hakkıyla. "...Rusya ahâlîsinden pek çoğu hükûmet tarafından ale't-tevâlî umûr-ı zâtiyyelerine vukû' bulan müdâhâleden dolayı cidden ve bi-hakkın hoşnûdsuzluk gösteriyor..."⁴⁵

bi-hasebi'l-iktizâ: Lüzumuna binaen. "...bu esnâda bi-hasebi'l-iktizâ şeref-efzâ-yı sudûr olat hatt-ı humâyûn-ı inâyet-makrûnum mucibince..."⁴⁶

bi-hasebi's-şer'-(i şerîf): Şeriat gereğince. "...bi-hasebi's-şer' fesâdı zâhir olanların..."⁴⁷

bi-hasebi't-takdîr: Kaza ve kader gereğince. "...bi-hasebi't-takdîr dûcâr-ı kazâ olur isem..."⁴⁸

bi-hasebi'z-zâhir: Zâhiren. "Şimdilik bi-hasebi'z-zâhir âsâr-ı istiklâl Baban Han tarafında nümûdâr olmağla..."⁴⁹

bi-inâyeti'llahi te'âlâ: Allah'ın yardımıyla. "...bi-inâyeti'llahi te'âlâ kahr u tedmîr ve def'-i mazarrat-ı a'dâda sa'y u dikkat olunmak ma'kûl ve münâsib görüldüğün..."⁵⁰

bi'l-'aks: Tam tersi. "...kesb-i salâh etmek şöyle dursun bi'l-aks o derece vahim bir şekl ü sûrete girmiştir..."⁵¹

bi'l-beyân: Bildirerek. "Buralardaki mezhebdâşlarının esâretten kurtarılması bir ittifâk-ı sâbit ve sahîha mütevakkıf olduğunu bi'l-beyân..."⁵²

bi'l-etraf: Ayrıntılı olarak. "Ahâlî-i merkûmenin ihtiyâcat ve âdâtlarını ve itikâdât-ı mezhebiyyelerini bi'l-etraf tedkîk eylemek lâbüddür..."⁵³

⁴⁴ BOA, HR. SYS nr.259/1 belge nr.66. (yıl 1902)

⁴⁵ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 175/23 (1883)

⁴⁶ BOA, A.DVN, nr.1/3 (yıl 1767)

⁴⁷ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:120 (yıl 1559)

⁴⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6700 (yıl 1797)

⁴⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6700. (yıl 1797)

⁵⁰ BOA, Nâme-i Humayûn defteri nr.5, ss. 19-22. (yıl 1688)

⁵¹ BOA, HR. SYS, nr. 258 1. belge nr. 37-58. (yıl 1902)

⁵² BOA, Y. Mtv. nr.39/50. (yıl 1889)

⁵³ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât nr.175/23.(1883)

bi'l-farz: Olduğunu kabul ederek, faraza. "...bi'l-farz bedende her ne kadar sıhhat u selâmet olsa mûterekkib olduğu eczâ derecelerine nisbetle ondan te'essür edeceği gibi bi-aynihi cism-i devlet dahi..."⁵⁴

bi'l-fi'l: Gerçekten, fiilen. "...bi'l-fi'l Şirvan hanı olan.." ⁵⁵ "...bi'l-fi'l kâfirden alınan kadırğa ile.." ⁵⁶

bi'l-iktizâ: Gerektiği için. "...ve eger bi'l-iktizâ verilmek lâzım gelse..."⁵⁷

bi'l-istifâde: Yararlan(ıl)arak. "...havâların müsâ'adeli olmasından bi'l--istifâde hemen avdet eylemesine.." ⁵⁸, "...ihtilâl-i dâhilîden bi'l-istifâde Van'a duhûl eden Rusya'nın dahi bi'l-umûm ahâlî-i İslâmiyyeyi katliâm eyledikleri.." ⁵⁹

bi'l-isti'lâm: Bilgi istenilerek. "Taşlıca Mutasarrıflığından bi'l-isti'lâm cevâben şimdi alınan telgrafnâmede.." ⁶⁰

bi'l-istidlâl: Deliliyle anlayarak. "Gazeteler İtalya için bunda bir telâfi-i mâ-fât ciheti olduğunu karâr'inden bi'l-istidlâl..."⁶¹

bi'l-istîzân: İzin istenilerek. "Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ karârıyla bi'l-istîzân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî mücebine.." ⁶²

bi'l-ittifâk: Birleşerek. "a'dâ-yı li'âmın kahr u tedmîrinde muktezâ-yı vakt ü hâle göre bi'l-ittifâk teşmîr-i sâ'id-i dikkat ü ihtimâm eylemeleri.." ⁶³

bi'l-ma'yye: Birlikte. "Yoldaşlarıyla bi'l-ma'yye me'mûriyyet-i lâzimesini îfâ ederdi.." ⁶⁴

bi'l-müzâkere: Görüşerek. "...ve sâir iktizâ edenler ile bi'l-müzâkere cevâbları verilmek muhtâc ve taraf-ı hümâyûnuma arz oluna..."⁶⁵

⁵⁴ Tercümân-ı Ahvâl. nr.34, s.1-3. (1861)

⁵⁵ BOA, Nâme-i Hümâyûn defteri nr.9. s.148. (1784)

⁵⁶ BOA, A.DVN. nr.790, hükmü 137. (yıl 1501)

⁵⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.31321. (yıl 1829)

⁵⁸ BOA, İrâde-Hâriciye, nr. 9707. (yıl 1860)

⁵⁹ BOA, HR. SYS 2872/2. belge nr. 19-33 (yıl 1916)

⁶⁰ BOA, Y.A. Hususi, nr. 497/21. (yıl 1905)

⁶¹ BOA, Y.A. Hususi, nr. 525/70. (yıl 1908)

⁶² BOA, Y.A. Hususi, nr. 526/142. (yıl 1909)

⁶³ BOA, Nâme-i Hümâyûn defteri nr.8,ss.123-124(1743)

⁶⁴ Yakovaki (Divan Tercümanı), Castera:Rusya Tarihi, 1246/1831.

⁶⁵ BOA, Ali Emîrî, I.Abdülhamid, nr. 760 (yıl 1783)

bi'l-vücûh: Tüm yönleriyle. "umûr-ı âcizânemiz bi'l-vücûh ind-i şerîflerinde ta'rîf ü tavsiyeden müstağnî olup.." ⁶⁶

bi-mennihi te'âlâ: Allah'ın yardımıyla. "bi-mennihi te'âlâ hidemât-ı dîn ü Devlet-i Aliyyede teşmîr-i sâid-i ihtimâm olduğu bi-iştibâhdır." ⁶⁷

binâ-ber-în: Dolayısıyla. "..binâ-ber-în hürriyet-i ticâret dahi elzemdir." ⁶⁸

binâ'en: -den dolayı. "..aded-i sükkân 248105 adam ilâvesiyle kesb-i tezâyüd etmiş olduğu melhûz olduğuna binâ'en." ⁶⁹

bi-nefsihi: Bizzat, kendisi. "..eyle olsa sana i'timâd-ı tâmm olduğu ecilden binefsihi mezbûr sınırın üzerine varup.." ⁷⁰

bi'n-nefs: Bizzat. "..dâmen-dermiyân-ı ihtimâm olarak bi'n-nefs ser-hudûdumuz Ahilkelek'e azîmet olunup.." ⁷¹

bi't-tab': Tabî olarak. "Bu misillü tedabîrden dolayı bi't-tab' müslümanların havf u ihtirazları ân-be-ân tezâyüd eylemekdedir." ⁷²

bi't-taharrî: Araştırarak. "Çete efrâdı İslâm hânelerini bi't-taharrî hânelerde buldukları İslâm ve yahûdîlerin bâkire kızlarına tasallut..." ⁷³

bi't-tahkîk: Araştır(ıl)arak. "..keyfiyyetin bi't-tahkîk iş'ârı mütevakkıf-ı himmet-i behiyyeleridir." ⁷⁴

bi't-tahvîl: Çevrilerek, döndürülerek. "Hidemât-ı hasenelerine mebnî bâlâda isimleri muharrer Mîrlivâ Mustafa Kemâl Paşa'nın hâmil olduğu ikinci rütbe mecîdî nişânı kılınçlı birinci rütbe mecîdî nişânına bi't-tahvîl..." ⁷⁵

bi't-takdîm: Sunularak. "Müsvedde-i mezkûre bi't-takdîm meşmûl-i nazar-ı şevket-eser-i cenâb-ı şehenşâhî buyurulmuş..." ⁷⁶

⁶⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 324-B. (yıl 1783)

⁶⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

⁶⁸ Münif Paşa, (Bedâ'î-i Edebiyye), s.363-383.(1910)

⁶⁹ Takvîm-i Vekâyî', nr. 57, (yıl 1833)

⁷⁰ BOA, A.DVN. nr.790, hükmü 293. (1501)

⁷¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1334. (yıl 1785)

⁷² BOA Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât nr.175/23. (yıl 883)

⁷³ BOA, HR, SYS 2872/2, belge nr. 92-98. (yıl 1916)

⁷⁴ BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 6455. (1850)

⁷⁵ BOA, Harbiye Taltîfât-Tevcîhât, dosya nr.67/5(1917)

bi't-tamâm: Tamamen. "Suyı bi't-tamâm zâviyeye akıdasın." ⁷⁷

bi't-tanzîm: Düzenlenerek. "Sâlifü'l-arz beş mâtdeyi hâvî evrâk-ı tahkîkiyye nâhiyenin eşrâf ve ahâlî-i mu'teberânından bi't-tahkîk anlaşılmış olmağla işbu evrâk-ı tahkîkiyye bi't-tanzîm tasdîk kılındı.." ⁷⁸

bi't-tav'î ve'r-rızâ: İsteyerek ve razı olarak. "...bi't-tav'î ve'r-rızâ mezbûre Ayişe Hatun ve yoldaşlarını katl ü gâret itdüklerin ikrâr eylediklerinden sonra.." ⁷⁹

bi't-tecribe: Tecrübeyle. "...vebâ hastalığına karantina usûlü misillü bi't-tecribe nice keyfiyyetler ve çâreler bulmaktadırlar." ⁸⁰

bi't-tedkîk: İnceleyerek. "Gümrük emîni vekîli izzetlü beyefendi bi't-tedkîk îcâbını ifâde eylesin deyü buyuruldu" ⁸¹

bi't-tedric: Tedricen. "Ezmine-i kadîmeden beri Hindistan'da cem' ve iddihâr olunan esbâb-ı servet ü sâ mân bi't-tedric İngiltere'ye intikâl etmekte olup.." ⁸²

bi't-tefrîk: Ayırarak. "...cesîm mektepleri bi't-tefrîk onlarda mümkün mertebe kulak dolgunluğu olmak için..." ⁸³

bi't-tevfikihi te'âlâ: Allah'ın yardımıyla. "Bi't-tevfikihi te'âlâ her husûsda âbâ vü eslâflarından ziyâde mesâ'î-i hamîde ve me'âsir-i pesendîde zuhûra getirmege.." ⁸⁴

bî-vech: Sebepsiz. "...bî-vech almak isterse men' ü def' idüp aldurmaysız." ⁸⁵

bi-vechin mine'l-vücûh: Herhangi bir şekilde. "kâffe-i hukûk-ı rûsûm-ı örfiyyesine bi-vechin mine'l-vücûh kimesne dahl u ta'arruz itmeyüp..." ⁸⁶

⁷⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 7620. (1802)

⁷⁷ BOA, ADVN nr.790, hüküm 204 (yıl 1501)

⁷⁸ BOA, HR. HU 2878/66.

⁷⁹ BOA, mühimme defleri nr.3, hüküm 441. (yıl 1559)

⁸⁰ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

⁸¹ BOA, BEO-AMKT, nr. 15/40. (yıl 1844)

⁸² Vahan, Mecmûa-i Fünûn, nr. 8, s.343-353. (1862)

⁸³ Takvîm-i Vekâyi', nr 176. (yıl 1838)

⁸⁴ BOA, Nâme-i Humâyûn de'feri, nr.6, s.98-100.(1704)

⁸⁵ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 93. (1501)

⁸⁶ BOA, ADVN nr.790, hüküm 328 (1501)

bi'z-zarûre: Zaruri olarak. “..bi'z-zarûre beş on günlük askerlerinin ta'yînâtı verildikten sonra...”⁸⁷

câ-be-câ: Yer yer. “..cânib-i muhlisânemiz câ-be-câ mürüvvet-i esâlibleriyle yâd u tezkâr buyurulmak me'mûl-i muhlisânemizdir.”⁸⁸

cihetle: Dolayı, için. “Mahall-i mezkûrda mikdâr-ı kifâye peksimed mevcûd bulunmadığı cihetle..”⁸⁹

çar-nâ-çar: Çaresiz, ister istemez. “..ekserîsinin telef ü helâkini gördükden sonra çâr-nâ-çar Rusların taht-ı tasarrufunda olan Hokand küt'asına ilticâ eylemeğe mecbûr oldum.”⁹⁰

ez-ân-cümle: O cümleden olarak, mesela. “..ez-ân-cümle müşevvik-i hicret cürmüyle ithâm edilenlerimiz altı mâh habs cezasıyla mahkûm olmuş..”⁹¹

ez-cümle: Mesela, bunun gibi. “..ez-cümle ba'zı kerre ahâlî-i İslâmiyyenin muhâcereti teşvik ve ba'zen men' olunduğu gibi..”⁹²

ez-cân u dil: İçten gelerek. “..uğur-ı dîn-i mübîn ve devlet-i ebed-rehînimizde ez-cân u dil sarf-ı tâb u tâkat edeceği..”⁹³

ez-ser-i nev: Yeni baştan, yeniden. “..sülâle-i Cengiziyeyi ez-ser-i nev ol havâlîde iştihâr-yâfte-i gâlibiyet etmek vâdîsinde olduğu nazaran..”⁹⁴

fi'l-asl: Aslında. “Gence kal'ası derûn-ı Azerbaycan'da kılâ'-ı sâireye kıyâs olmayup fi'l-asl Devlet-i Aliyye'nin binâsı metîn ü müstahkem bir kal'ası olup...”⁹⁵

fi'l-hakîka: Gerçekten. “mîr-i mûmâ-ileyh fi'l-hakîka reşîd ü fehîm bendeleri olup..”⁹⁶

fi'l-vâki': Gerçekte, hakikaten. “fi'l-vâki' Devlet-i Aliyye'nin han-ı mesfûr üzerine sefer eylemeğe emr-i şerîfleri olur ise...”⁹⁷

⁸⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1334. (yıl 1785)

⁸⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B.(1785)

⁸⁹ Mühendis Fâik, Seyâhatnâme-i Bahr-ı Muhît, s.25-32. (1868)

⁹⁰ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

⁹¹ BOA, HR. SYS, 2592/1, nr.66. (1902)

⁹² BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma:rûzât,nr.175/23.(1883)

⁹³ BOA, Nâme-i Humâyûn deft., nr.9, s.148. (1784)

⁹⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.7616. (1802)

⁹⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-M (yıl 1776)

⁹⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B, 94-L (yıl 1776)

fi-nefsi'l-emr: İşin aslında. “fi-nefsi'l-emr Revan kal'ası ziyâdesiyle metûn olup..”⁹⁸

gün-be-gün: Günden güne. “..ancak ma'âş maddesine bundan böyle bakılmayıp gün-be-gün açıktan tevcîh ile tekessür etdikçe verilmekten kalup..”⁹⁹ “..pervâsızca icrâ kılınan vahşet tevâlî ve gün-be-gün teşeddüd etmekde bulunduğundan..”¹⁰⁰

güneş gibi zâhir iken: Güneş kadar açık. “..yüz bin amele ta'yîn eyleseler on sene müddetde araba yürür yol açamayacakları güneş gibi zâhir iken..”¹⁰¹

gûyâ: Sanki. “..gûyâ birbirleriyle yarın muhârib olacaklar gibi umûr-ı nizâmîyye-i askerîyye ve sâir mühimmât-ı seferîyyelerine leyl ü nehâr ikdâm ü gayret ederler.”¹⁰²

hâh nâ-hâh: İster istemez. “..hayme-nişîn olan aşâyirin Kars'dan gayri melceleri olmadığından hâh nâ-hâh hudûd-ı Kars'a firâr u ilticâlarında..”¹⁰³

her çi bâd-âbâd: Ne olursa olsun, ister istemez. “Bu miyânda kudreti olanlar her çi bâd-â-bâd kudreti olanlar hayâtını kar içine atıyor, atamayanlar Emeni kılınçlarına boyunlarını uzadıyordu.”¹⁰⁴

hod-be-hod: Kendi kendine. “..hod-be-hod Rusyaluya mukâvemet ve mukâbele edemeyecekleri ma'lûm-ı sa'âdetleridir.”¹⁰⁵

hodkâmâne: Bencilce. “..Fransızlar hodkâmâne ve dürrüşâne hâllere devâm ile..”¹⁰⁶

husûsâ: Özellikle. “..avları kurt ve tilki ve husûsâ öküz kadar beyaz ayı imiş..”¹⁰⁷

⁹⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 860-M (yıl 1784)

⁹⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 860-M (yıl 1784)

⁹⁹ BOA Hatt-ı Humâyûn., nr. 31321. (1829)

¹⁰⁰ BOA, HR. SYS, nr.2877/55. (1919)

¹⁰¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 437(1783)

¹⁰² Sadık Rıfat Paşa, Avrupa ahvâli,Müntehabât-ı âsâr, s.1-12

¹⁰³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.9932. (1791)

¹⁰⁴ BOA, HR. SYS, 2872/3, nr.66. (1916)

¹⁰⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L. (1776)

¹⁰⁶ BOA, HR. SYS, 2544-16/16. (1920)

¹⁰⁷ Cerîde-i Havâdis, nr.151. (1843)

imdi: Artık, şimdi, öyleyse. “..imdi yapdurup itmâma iriştürmesin emr idüp buyurdum ki..” ¹⁰⁸

imtisâlen li'l-emr: Emre uymak için. “..imtisâlen li'l-emr ve tahsilen lirizâikümü l-âlî..” ¹⁰⁹

ke-ennehu: Sanki, güya. “..müzâkere olunan şeylere ke-ennehu ittifâk-ı ârâ ile karâr verildiğine zehâb olunmakda ise de...” ¹¹⁰

ke-en-lem-yekûn: Hiç yokmuş gibi. “fevka'l-âde münbit ve hem de vâsi' olan arâzîsine nisbeten ahâlî-i mevcûdesi ke-en-lem-yekûn hükmünde olup muhâcirîn iskânı hâlinde muhasenâtı derkârdır.” ¹¹¹

ke'l-evvel: Eskisi gibi. “..ke'l-evvel miyânede merbût olan ta'ahhüdleri üzerinde sâbit-akdâm oldukları..” ¹¹²

kemâ fi'l-evvel: Önceki gibi. “..lâkin muhafız-ı mûmâ-ileyh icrâ-yı tedâbîr ile kârbân-ı Revanı celb ü tergîb etmekle kemâ fi'l-evvel âmed-şüd üzere oldukları..” ¹¹³

kemâ fi's-sâbık: Geçmişte olduğu gibi. “ebnâ-yı sebîl ve tüccâr Hoy üzerinden gidip gelmekte ve kemâ fi's-sâbık alış veriş etmekte oldukları..” ¹¹⁴

kemâ hiye hakkıhâ: Hakkıyla. “...mâ-ba'de't-tabî'iyyenin agrâzına kemâ hiye hakkıhâ muttali' olduğuma teşekküren..” ¹¹⁵

kemâ hüve fi's-sâbık: Eskiden olduğu gibi. “..mu'âvenet-i mâddiyyenin kemâ hüve fi's-sâbık bî-dirîğ buyurulmasını istirhâm eylemek ümniyye-i yegânesiyle gelmişdim.” ¹¹⁶

kemâ hüve hakkıhi: Hakkıyla. “..bu kazıyyeyi dahi kemâ hüve hakkıhi teftîş ü tefahhus idesiz.” ¹¹⁷

¹⁰⁸ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 585. (yıl 1559)

¹⁰⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 7093. (yıl 1796)

¹¹⁰ Meclis-i Ahkâm-ı Adliyyede meşveret usûlû hakkında lâyiha, Takvîm-i Vekâyi', nr.188. (1839)

¹¹¹ BOA, Y.A. Hus., nr.1763/32. (yıl 1884)

¹¹² BOA, Cevdet Hâriciye, nr. 4681. (yıl 1791)

¹¹³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 860. (yıl 1784)

¹¹⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr 6748-B. (yıl 1795)

¹¹⁵ Ebû Ali Sînâ (Abdülkerim Efendi), s.2-5. (yıl 1862)

¹¹⁶ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

¹¹⁷ BOA, A.DVN, nr. 790 hüküm 420. (yıl 1501)

kemâ-kân: Eskiden olduğu gibi. “Dağıstan hanlığı kemâ-kân han-ı mûmâ-ileyhin uhdesine tevcih ve ihsân-ı humâyûn buyurulmuş olduğundan..”¹¹⁸

ke’ş-şemsi fi-vasati’n-nehâr: Gün ortasındaki güneş gibi (açık). “...bu kadar a’dânın mülkünüz tasallutu ke’ş-şemsi fi-vasati’n-nehâr zâhir ü âşikâr iken..”¹¹⁹

keyfe mâ-yeşâ: Dilediği gibi. “..bunları keyfe mâ-yeşâ tazyîk eylemekte bulunmuştur.”¹²⁰

keyfe me’ttefak: Hangisi olursa, nasıl rast gelirse. “Taraf-ı hükûmetden keyfe me’ttefak nasb olunan re’îs-i ulemâ hükûmetin arzû ve evâmirine tamâmıyla munkâddır.”¹²¹

külliyen: Tamamen, büsbütün. “levâzımât-ı sâireden külliyyen hâlî ve hîn-i zuhûrlarında bir tedârûke destres olmak adîmü’l-inkân ve eyyâm-ı bahâr dahi karîb olmağla...”¹²²

lâ-ale’t-ta’yîn: Rastgele. “..lâ-ale’t-ta’yîn bir mes’ele-i düveliyeye zuhûr edince önünü almağa çalışıyorlar..”¹²³

lâ-ilâc: Çaresiz. “..her ne kadar kûşîş ü ihtimâm olundu ise de lâ-ilâc bir mikdârı mürur etmişler..”¹²⁴

la-siyyemâ: Özellikle. “..ve lâ-siyyemâ her bir sınıf-ı alîlin ve emrâz-ı sâriyye ashâbının başka olarak velhâsıl her bir şehir ve kasabada ve bazı karyelerde bile zükûr u inâs için müte’addid ve muntazam hastaneler olup..”¹²⁵

lâ-yenkatı’: Durmadan. “..Lezgi tâifesi han-ı mesfûrun Kâhıt ülkesini lâ-yenkatı’ nehb ü gâret idüp..”¹²⁶

leffen: Dürülü ve iliştirilmiş olarak. “..derûn-ı arızama leffen takdîm Medenî Ağâ’nın varakasından...”¹²⁷

¹¹⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 31321. (yıl 1829)

¹¹⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 40705-E. (yıl 1827)

¹²⁰ BOA, Y. Mtv. nr.210/109. (yıl 1901)

¹²¹ BOA, Y. Mtv. nr.210/109. (yıl 1901)

¹²² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1251-F. (1783)

¹²³ BOA, Yıldız Mütenevvi Ma’rûzât, 205/25. (1900)

¹²⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6702-B. (yıl 1804)

¹²⁵ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi s.25-39.(1840)

¹²⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 58-A. (yıl 1785)

li-ecli'l-maslaha: İş icabı. “Bundan akdemce Hoy hanı tarafından li-ecli'l-maslaha Der-aliyye'ye vârid Hüseyin Ali Bey'e..”¹²⁸

li-ecli't-ticâre: Ticaret için. “İtalya Devleti tüccâr-ı mu'teberânından olup li-ecli't-ticâre Buhara'ya gitmiş oldukları hâlde ba'zı zan ve iştibâha mebnî ahz u habs olunmuş olan..”¹²⁹

li-maslahatin: İş icabı. “ale'l-usûl hükûmet-i âidesinden evrâk-ı mürûriyye ahzıyla li-maslahatin çâr-aktâr-ı âlemde seyâhat ise hükûmât-ı medeniyeye mensûb her ferde te'mîn edilmiş hukûk-ı tabî'yyedendir.”¹³⁰

ma'a hâzihî: Bunun yanı sıra. “Hükûmet-i mahalliyye ‘inde'l-icâb kendü tasavvurâtını sektedâr edebilecek müstakîl ve ma'a-hazihî mütemevvil bir kısım müslimân ashâb-ı emlâkin vücûdını arzû etmediginden..”¹³¹

ma'al-kasem: Yemin ederek. “..bi'l-hâssa orduya ‘âid olan işlerinde mümâna'at gösterdiklerini ma'a'l-kasem arzeylerim..”¹³²

ma'a'l-mecbûriyye: Mecburen. “..nihâyetü'l-emr Rus'un Van hudûdunu tecâvüz etmesi üzerine ma'a'l-mecbûriyye ma'a-âile Van'dan çıkdım.”¹³³

ma'a'l-mesârr: Memnuniyetle. “..bu bâbda bir de komisyon-ı mahsûs teşkîl kılındığı ma'a'l-mesârr istihbâr kılınmışdı..”¹³⁴

ma'a-âile: Aileyle birlikte. “nihâyetü'l-emr Rus'un Van hudûdunu tecâvüz etmesi üzerine ma'a'l-mecbûriyye ma'a-âile Van'dan çıkdım.”¹³⁵

ma'a-hâzâ: Bununla beraber. “..ma'a-hâzâ Afganistan ahâlîsi umûmen Hanefiyyü'l-mezheb ve beş altı milyon nüfûsdan mürekkeb olarak..”¹³⁶

ma'a-mâ-fih: Böyle iken. “..firârîlerin ta 'kîbine geldiğimizi ve ma'a-mâ-fih telefât-ı hayvândan başka bir şey olmadığından teslim olurlarsa mutasarrıf beyin afvedeceğini söyledim..”¹³⁷

¹²⁷ BOA, Cevdet-Hâriciye, nr.3629. (1828)

¹²⁸ BOA, Cevdet-Hâriciye, nr.9166. (1784)

¹²⁹ BOA, İrâde-Hâriciye, nr.11667. (1863)

¹³⁰ BOA, HR.SYS 259/1, belge nr.65 (yıl 1903)

¹³¹ BOA, Y.A. Hus., nr.413/8. (yıl 1901)

¹³² BOA, HR.SYS 2872/2, belge nr.167-175 (yıl 1916)

¹³³ BOA, HR.SYS 2872/2, belge nr.19-33 (yıl 1916)

¹³⁴ BOA, Y. Mtv. nr.175/183. (yıl 1898)

¹³⁵ BOA, HR.SYS 2872/2, belge nr.19-33 (yıl 1916)

¹³⁶ BOA, İrâde-Hâriciye, nr.16642/3. (yıl 1877)

ma'an: Birlikte. “..âcîl tahrîrâtıyla ma'an ma'rûz-ı atebe-i ulyâ-yı şâhâneleri kılındığı..” ¹³⁸

ma'a't-te'essüf: Yazık ki, esefle. “..mesele-i fi'liyyeye gelince; Türkiye'nin vaziyet-i hâzırası bu adaların bizde kalmaları ümidini ma'a't-te'essüf bahş etmemekte ise de..” ¹³⁹

matviyyen: Dürülü, sarılı olarak. “..tahrîrâtın tercemesi dahi matviyyen arz u tesyîr olunmağla..” ¹⁴⁰

melfûfen: Sarılı olarak. “..bu def'a derûn-ı arîza-i çâkerâneme melfûfen hâk-i pâ-yi devletlerine irsâl olunmağla..” ¹⁴¹

min-cihetin: Bir yönden. “..ammâ insâf olursa min-cihetin ma'zûr bulunmuşlardır.” ¹⁴²

mine'l-cümle: Meselâ. “..bu bâbda dahi mülâhazât-ı lâzimeyi muhtevî ve mine'l-cümle protokolün ta'dîli zımnında vukû' bulacak talebin..” ¹⁴³

min gayri resmin: Adet dışı olarak. “Sefîr-i mûmâ-ileyhin kangı gün ve ne vaktde min-gayri resmin mâbeyn-i humâyûn-ı şâhâne cânib-i eşrefine azimeti emr ü fermân buyurulur ise..” ¹⁴⁴

minvâl-i meşrûh: Açıklandığı üzere. “..inşâallahu te'âlâ vusûlünde minvâl-i meşrûh üzere hüsn-i himmet-i hânîleri meczûmen melhûz-ı humâyûnumdur.” ¹⁴⁵

minvâl-i muharrer: Yazıldığı üzere. “..mezbûre Safâ Hatun ber minvâl-i muharrer ile'l-vefât mutasarrıfa olup..” ¹⁴⁶

mû-be-mû: İnceden inceye. “..elçilerinin takrîr-i sıhhat-pezîrlerinden mû-be-mû muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni'amâneleri buyuruldukda..” ¹⁴⁷

¹³⁷ BOA, HR.SYS 2872/2, (yıl 1916)

¹³⁸ BOA, Cevdet-Dâhiliye, nr.11750. (1780)

¹³⁹ BOA, Ali Fuad Türkgeldi Evrakı, 9/75/3 Şubat 1922

¹⁴⁰ BOA, Y.A. Hus., nr.412/8. (yıl 1900)

¹⁴¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn., nr. 6686 (1802)

¹⁴² Maârifî dâir, Tercümân-ı Ahvâl, nr.34, s. 1-3, (yıl 1861)

¹⁴³ BOA, HR. HMS. İŞO, nr. 36/4 (1915).

¹⁴⁴ BOA, İrâde-i Dâhiliye, nr.60716(1877).

¹⁴⁵ BOA, Nâme-i Humâyûn deft., nr.5, s.219-220. (1696)

¹⁴⁶ Antep şer'îye sicili, nr.103 (yıl 1727)

¹⁴⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-A. (1785)

müceddeden: Yeniden, tekrar. “..işbu çârsû-yı kebîr bin üç yüz on dört sene-i bahriyyesi Rebî’ü’l-evvelinde müceddeden ta’mîr olunmuştur.”¹⁴⁸

mücerred: Sadece, yalnızca. “Avrupalılar bu lisân-ı dil-pezîrin tahsiline cân u dilden arzû-keş oldukları hâlde mücerred beyân olunan yolsuzlukdan neş’et eden su’ûbet hasebiyle öğrenemeyip...”¹⁴⁹

mülâbesesiyle: Münasebetiyle. “İşbu vâki’ olan takrîrini kaleme alması sipârîş olunmak mülâbesesiyle Fransiyyü’l-ibâre olarak kaleme alup..”¹⁵⁰

nev’an-mâ: Bir bakıma. “Gerçi bu meveddetin temâdî edeceği Ermeni fesedesini iyiden iyiye safahât-ı te’emüle daldırdığı nev’an-mâ rû-nümâ idi..”¹⁵¹

nihâyetü’l-emr: İşin sonunda, nihayet. “nihâyetü’l-emr Rus’un Van hudûdunu tecâvüz etmesi üzerine ma’a’l-mecbûriyye ma’a-âile Van’dan çıktım.”¹⁵²

onat (vechle): İyi bir şekilde, güzelce. “Bu hususları onat fikr idüp..”¹⁵³
“Onat vechle teftiş ü tefahhus idesiz, göresiz.”¹⁵⁴

pey-â-pey: Birbiri ardınca. “Bundan sonra dahi tedârük olunan ahbâr u havâdisât pey-â-pey hâk-i pâ-yi âlîlerine tahrîr olunmakda kusûr olunmayacağı..”¹⁵⁵

pey-der-pey: Birbiri ardınca. “..tarîk-i Anamuru güşâd etdirdikten sonra pey-der-pey kendüye mu’âvenet ve külliyyetlü takvîyet verildiğinden..”¹⁵⁶

refte refte: Gittikçe, gitgide. “..ve bu kâ’ide ile refte refte zî-kudret hânedân hânedânzâde çoğalup..”¹⁵⁷

rûz-be-rûz: Günden güne, gitgide. “..beynlerinde buğz u adâvet ve rûz-be-rûz iştidâd-ı küdürretleri vâki’ olup..”¹⁵⁸

¹⁴⁸ İstanbul’da Kapalıçarşı girişi kapısındaki sultani yazı.

¹⁴⁹ Tercümân-ı Ahvâl, nr.34, s. 1-3, (yıl 1861)

¹⁵⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 36547. (1713)

¹⁵¹ BOA, HR. SYS 2872/2, belge nr.56-62 (1916)

¹⁵² BOA, HR. SYS 2872/2, belge nr.19-33 (1916)

¹⁵³ BOA, Mühimme defteri, nr.32, hüküm 1134. (1564)

¹⁵⁴ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 30. (1501)

¹⁵⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.40705-E. (1827)

¹⁵⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L. (1776)

¹⁵⁷ Sadık Rıfat Paşa, Avrupa ahvâlî, Müntehabât-ı âsâr, s.1-12

¹⁵⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6680-B. (1800)

re'ye'l-ayn: Kendi gözüyle görerek. ".adem-i muhâlefetlerin re'ye'l-ayn müşâhede etmiş olduğu.." ¹⁵⁹

tebdîlen: Değiştirilerek. "..ve bir yüzbaşının mevcûd beşinci rütbe mecîdî nişânının yerine tebdîlen dördüncü rütbe mecîdî nişânı i' tâ edilmiştir.." ¹⁶⁰

teberrüken: Uğur ve bereket olarak. "Kaşgar ile civâr memâlikde lihye-i saâdet-i cenâb-ı risâlet-penâhî bulunmadığından bahisle teberrüken bir lihye-i saâdet ihdâ ve i'tâsı istid'âsına dâir.." ¹⁶¹

vechen mine'l-vücûh: Hiçbir yönden. "..bu makûle hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye tevârüd eden olur ise vechen mine'l-vücûh kabûl olunmayarak.." ¹⁶²

vech-i meşrûh: Açıklanan tarzda. "Bir sûreti Revan hanı Mehmed Han'a vech-i meşrûh üzre.." ¹⁶³

vech-i muharrer: Yazıldığı üzere. "Hânân-ı mûmâ-ileyhimin vech-i muharrer üzre ittihâd u ittifâkları ber-kemâl olduğundan.." ¹⁶⁴

ve illâ: Yoksa. "Sebeb-i ma'nâ için her biri her cânibe perâkende olmuşlar ise fe-bihâ, ve illâ bir yerde cem'iyet ile konmayup basîret üzre olasin kim..." ¹⁶⁵

yek-dil ü yek-cihet: Birleşerek. "..cümlesi yek-dil ü yek-cihet olarak.." ¹⁶⁶

yevmen fe-yevmen: Günden güne, gittikçe. "Mukaddemâ Dağıstan'dan celb olunması emr ü fermân buyurulan Lezgi tâifesinden yevmen fe-yevmen ellîşer ve altmışar nefer piyâde ve süvârî vürûd ederek.." ¹⁶⁷

zeylen: Ek olarak. "Sefâret-i müşârün-ileyhâdan bu kerre zeylen vürûd eden.." ¹⁶⁸

b. Kesinlik zarfları. Belgelerde geçen klîşe zarflardan durum zarfları içinde sayıca, niteleme, zaman ve miktar zarflarından sonra gelirler:

¹⁵⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.339(1783).

¹⁶⁰ BOA, Harbiye Taltîfât-Tevcîhât, dosya nr. 67/5 (1917)

¹⁶¹ BOA Yıldız Sadaret Husûsî Ma:rûzât,nr.337/133.(1895)

¹⁶² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6686(1802).

¹⁶³ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.9, ss.221-222. (1788)

¹⁶⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6748-A(1795).

¹⁶⁵ BOA, mühimme defteri nr. 3, hüküm 863. (yıl 1560)

¹⁶⁶ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

¹⁶⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.860 (1784)

¹⁶⁸ BOA, Y.A. Hus., nr.412/8. (1900)

alâ-cenâhi'l-isti'câl: Hemen, çabucak. "..vezîr-i müşârûn-ileyh dahi alâ-cenâhi'l-isti'câl der-i devlet-medâra arz u inhâ eyleye..."¹⁶⁹

alâ-eyyi hâlin: Her nasıl olsa. "alâ-eyyi hâlin bu gece Üsküdar'a geçip azîmet etdirileceği ma'lûm-ı şâhâneleri buyurulmak için..."¹⁷⁰

alâ kile't-takdîreyn: Her iki hâlde de. "hey'et-i mezkûreye cihet-i askeriyyeden başka dâhil olacak iki zâtın mülkiyyeden veya ilmiyyeden mi olacağını ve alâ kile't-takdîreyn harcırahları tesviye etdirilmek üzere isimlerinin iş'ârı menû't-ı himmet-i atûfîleridir efendim."¹⁷¹

ale't-ta'cîl: Hemen. "gîrû ale't-ta'cîl yazup i'lâm idesiz."¹⁷² "ale't-ta'cîl bir gün ve bir sâ'at tevakkuf itmeyüp..."¹⁷³

be-heme-hâl: Elbette, mutlaka. "..cism-i memleket be-heme-hâl helâk veyâhûd bî-mecâl olur."¹⁷⁴

be-her-hâl: Her hâlde. "Kırım ordusu be-her-hâl tedârükât-ı kaviyyeye mevkûf olmakdan nâşî.." ¹⁷⁵

ber-vech-i isticâl: Hızlıca, çabucak. "..mukayyed olup ber-vech-i isti'câl kesdûrmek bâbında ihtimâm eylesiz."¹⁷⁶

bi-eyyi hâlin: Mutlaka. "Vakit fevt olmadın bi-eyyi hâlin imdâdlarına erişmenüz lâbüdd ü lâzımdur."¹⁷⁷

bi-eyyi tarîkin(vechin) kân: Herhangi bir şekilde. "...bi-eyyi tarîkin kân ehl-i fesâdı ele götürüp..."¹⁷⁸

icâleten: Hemen, acilen. "fi'l-hakîka müşârûn-ileyhe icâleten külliyyetlü akça irsâli muktezî idügi..."¹⁷⁹

¹⁶⁹ BOA Cevdet Hariciye, nr.1394, (yıl 1723).

¹⁷⁰ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr. 963, (yıl 1780).

¹⁷¹ BOA, İrâde Husûsî, nr. 48, (yıl 1900)

¹⁷² BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.100 (yıl 1501)

¹⁷³ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.54 (yıl 1501)

¹⁷⁴ Mehmed Said, Mecmûa-i Fünûn, 5/186-196. (1862)

¹⁷⁵ BOA, A. DVN, nr.1, hüküm 56. (1778)

¹⁷⁶ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 463. (yıl 1559)

¹⁷⁷ BOA, Nâme-i Humâyûn def. nr. 5, s.219-220 (1696)

¹⁷⁸ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1001 (yıl 1564).

mu'accelen: Hemen. "...muaccelen mezbûrile bildüresin." ¹⁸⁰

müsâra'aten: Çabucak, hemen. "İrsâli muktezî olan akçanın icâleten ve müsâra'aten Der-aliyye'den hazîne-bend ile ordu-yı humâyûna irsâl buyurulması.." ¹⁸¹

c. Üleştirme zarfları. Durum zarfları içinde sayıca en az olanlardır:

ale'l-infirâd: Birer birer. "ale'l-infirâd yedlerinden memhûrlu senedâtlann i'tâ idüp..." ¹⁸²

ale'l-müfredât: Döküm hâlinde, birer birer. "...sanduk muhteviyâtının neden ibâret olduğunun me'mûrları tahtında olarak ale'l-müfredât beyân edilmesi zımında.." ¹⁸³

yegân yegân: Birer birer. "..alenen itâle-i dest-i tasarrufdan hâlî olmadığı yegân yegân havânîni mûmâ-ileyhimin ma'rûzâtlarından ve elçilerinin takrîr-i sıhhat-pezîrlerinden mû-be-mû muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni'amâneleri buyuruldukda.." ¹⁸⁴

Zaman zarfları. Belgelerde geçen klîşe zarflar içinde niteleme zarflarından sonra en çok kullanılan zarflardır:

ahîren: En son olarak. "Rusyaluların ahîren ta'dîl-i hudûd ile istedikleri arâzînin nokta-i ahîresi Serahs'a iki bin kadem kadar takarrüb eylemekte olduğundan" ¹⁸⁵

ahyânen: Ara sıra. "...şu kadar ki ahyânen serkeşlikleri zuhur eyledikde.." ¹⁸⁶

ale'd-devâm: Dâimî surette, dâimâ. "sû-yı dil-cû-yı kirâmîlerine olan hulûs-ı tâmm müstelzim-i ezkâr-ı 'ale'd-devâm olmakdan nâşî..." ¹⁸⁷

¹⁷⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 9992,9978. (yıl 1790)

¹⁸⁰ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:210(1559)

¹⁸¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.9992, 9978(1790).

¹⁸² BOA,Cevdet Hâriciye, nr.4681 (yıl 1791)

¹⁸³ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 296/108(1894)

¹⁸⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.50-A. (1785)

¹⁸⁵ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât,nr.219/29.(yıl 1888)

¹⁸⁶ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39 (yıl 1840).

¹⁸⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B (yıl 1785).

ale'l-ittisâl: Aralıksız. "ale'l-ittisâl ol cânibün ahvâli ile sıhhat ü selâmetünüzi atebe-i ulyâma i'lâm itmekden hâlî olmayasız..."¹⁸⁸

ale's-sabâh: Sabahleyin. "ale's-sabâh mihmândârlar bu husûsa vâkıf olmuşlar iken..."¹⁸⁹

ale's-seher: Seher vakti, sabahleyin. "...ale's-seher Rastoniçe nâm mahalde üç dört yüz kadar eşkiyâya bi't-tesâdüf..."¹⁹⁰

ale't-te'âkub ve't-tevâlî: Aralıksız. "...keyfiyyet-i hâllerin muttasıl bildürmekden hâlî olmayasız..."¹⁹¹

an-kadîmi'l-eyyâm: Eskiden beri. "bir nice timar var ki an-kadîmi'l-eyyâm resm-i ağnâmı bizüm idügi..."¹⁹²

ânifen: Demincek. "ânifen zıkr olunan mâddeden sonra ferîklik rütbesine nâil oldum"¹⁹³

an-karîb: Yakından, çok zaman geçmeden. "eyle olsa bu ma'nânun vukû'ı benüm hâtır-ı âtrumda an-karîb tamâm ve mukarrerdür..."¹⁹⁴

ba'dehu: Ondan sonra. "ba'dehu ma'rifet-i şer'le keşf olundukdan sonra..."¹⁹⁵

ba'de'l-yevm: Bundan sonra, artık. "...ba'del-yevm cemî'-i avârız-ı dîvâniyyeden emîn ve mu'âf ve müsellemler ola..."¹⁹⁶ "...vusûl buldukda ba'de'l-yevm penç-yekden hâsıl olan akçayı kıdvetü'l-emâcid Muzaffer zîde kadruhu ma'rifetiyle yarar oğlanlar alup gönderesin..."¹⁹⁷

¹⁸⁸ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1152 (yıl 1564).

¹⁸⁹ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr 1595, (yıl 1783).

¹⁹⁰ BOA, HR. SYS nr.250/1 belge nr.96. (yıl 1892)

¹⁹¹ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:458(yıl 1559)

¹⁹² BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.100 (yıl 1501)

¹⁹³ Tezkire-i Napolyan, s. 2-8 (yıl 1872)

¹⁹⁴ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.407 (yıl 1501)

¹⁹⁵ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr 1595, (yıl 1783).

¹⁹⁶ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.154 (yıl 1501)

¹⁹⁷ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:742(yıl 1560)

ba'demâ: Bundan sonra. "Beylerden biri ba'demâ kendilerinin dahi âsâr-ı vefireden berü muttasıf oldukları sadâkat-ı kâmile ile hizmet eyleyeceklerini te'mîn etmiştir." ¹⁹⁸

ba'de'n-nazar: Bakıp gördükten sonra. "Ba'de'n-nazar bu hükm-i şerîfi elinde ibkâ idesiz." ¹⁹⁹

ba'de's-sübût: Sabitleştikten sonra. "..üzerlerinde güzeste hakkı var ise ba'de's-sübût tahviline düşen hakkın hükm idüp bî-kusûr alıviresin." ²⁰⁰

ba'd-ez-ân: Ondan sonra. "Ba'd-ez-ân mersûm Eşbethar Acem tarafında olan köprüye dört yüz nefer soltat gönderüp.." ²⁰¹

ba'd-ez-în: Bundan sonra. "..bi-mennihi te'âlâ rehîn-i ilm-i şerîfleri oldukça ba'd-ez-în dahi ibrâz-ı âsâr-ı muvâlât-kârîye himmetleri mem'mûl-i hâlisânemizdir." ²⁰²

bağteten: Aniden. "..hıttâ-i Kırım'ı bağteten istîlâ eyledikleri.." ²⁰³

bir ân akdem (bir an akdem bir ve dakika mukaddem): Bir an önce. "Bir ân akdem itmâm u ikmâline isti'câl olunacağı.." ²⁰⁴

bu hılâlde: Bu arada. "..bu hılâlde hân-ı mersûm resîde-i dereke-i bi'se'l-masîr olup.." ²⁰⁵

bundan akdemce: Bundan önce. "Buhara hâkimi Haydar Şâh tarafından bundan akdemce südde-i mekârim-udde-i şâhânelerine musâdakat-nâme teblîğine me'mûren Kırım'dan sefîne ile der-bâr-ı saltanata bast-ı kâlîçe-i sefâret iden elçi.." ²⁰⁶

çend mâhdan berü: Birkaç aydır. "çend mâhdan berü bi'd-defe'ât Gence kal'ası mesfûr İrakli Han tarafından mahsûr olunduğu.." ²⁰⁷

¹⁹⁸ BOA, Yıldız Sadâret Husûsî Ma'rûzât, 162/57 (1879)

¹⁹⁹ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm nr.22 (yıl 1501)

²⁰⁰ BOA, mühimme defteri nr.6, hüküm:1001 (yıl 1564).

²⁰¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6677-A. (1803)

²⁰² BOA, İrâde-Hâriciye, nr. 15225. (1872)

²⁰³ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 9, s.221-222 (1788)

²⁰⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.908. (1784)

²⁰⁵ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1743. (1798)

²⁰⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.7618. (1802)

²⁰⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B, 94-L. (1776)

çend müddetdir: Kaç zamandır. “..ilâc i’âdesine me’mûr olup çend müddetdir Kars muhâfızı Mehmed Paşa kulları nezdinde beyhûde ikâmet üzre olan Abdullah Han’ın dahi i’âdesi paşa-yı mûmâ-ileyhe tahrîr olunduğu..” ²⁰⁸

çend rûz akdemce: Birkaç gün önce. “..bir kıt’a mufassal darâ’t-nâme-i bendegânem târîh-i arîza-i ubûdiyetimden çend rûz akdemce takdîm-i atebe-i felek-mertebe-i veliyyü’n-ni’amîleri kılınmışıdı.” ²⁰⁹

çend rûz ilerüce: Birkaç gün önce. “Tiflis hanı dahi han-ı mûmâ-ileyhin zuhûrından çend rûz ilerüce ihtîşâd eylediği askeriyle kal’adan taşra altı sâ’at mesâfede Hasan suyu ta’bîr olunur mahalde otururken..” ²¹⁰

çend rûz mukaddem: Birkaç gün önce. “..pîşgâh-ı veliyyü’n-ni’amîlerine inbâ zımnında çend rûz mukaddem Necîb Efendi bendeleri tarafına işâret kılınmış olmağın..” ²¹¹

çend rûz zarfında: Birkaç gün. “..inşâallahu te’âlâ çend rûz zarfında vilâyetlerine müdâfa’aları müyesser oldukda..” ²¹²

çend sene akdem: Birkaç yıl önce. “Bu dâ’îeri bundan çend sene akdem taraf-ı Hicâz’a azîmet ve farzullahı edâ eyleyüp..” ²¹³

dâimen ve müstemirren: Daima. “Devlet-i Aliyyemin dâimen ve müstemirren niam ve eltâf-ı cezîlesine mazhariyyete...” ²¹⁴

dem-be-dem: Daima;arasıra. “..ile dem-be-dem izdiyâd u iştidâd bulmak müyesser ola.” ²¹⁵

der-‘akab: Ardından, akabinde. “..der-‘akab hanı mesfûr tarafına âzim olduğunu dahi müşâhede etmiş olduğu..” ²¹⁶

eben an-ceddin: Kuşaktan kuşağa. “kadîmden eben an-ceddin Devlet-i Aliyye-i ebedü’-d-devâmın bende-i dîrînelerinden olup...” ²¹⁷

²⁰⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6702-B. (1804)

²⁰⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6722. (1798)

²¹⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6694. (1795)

²¹¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 34805. (1827)

²¹² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.1334.(1785)

²¹³ BOA, HR. SYS, nr.4/1. (1849)

²¹⁴ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 9, s. 221-222. (yıl 1788)

²¹⁵ BOA, Nâme-i Humâyûn deft., nr.5, s.197-198. (1710)

²¹⁶ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.339.(1783)

el-ân: Şu anda, hâlen. “mûmâ-ileyhin taht-ı tâbi’iyyetinde olup..” ²¹⁸

evvel-be-evvel: Her şeyden önce, evvela. “İşbu husûslar evvel-be-evvel cânib-i şerîflerine tahrîr ve ifâde-i lâzime-i umurdan idügi..” ²¹⁹

el-hâletü hâzihi: Şimdi, hâlen. “..el-hâletü hâzihi fermân-ı şerîfimiz üzre müşârûn-ileyh serdâr asâkir-i nusret-şi’âr ile bi-inâyeti’llahi te’âlâ Şirvan’a dâhil oldukları îlam olunmağın..” ²²⁰

el-yevm: Hâlâ. “El-yevm derûn-ı Tiflis’de külliyyetlü Moskovlu olmayup...” ²²¹

fî-mâ-ba’d: Bundan sonra. “..fî-mâ-ba’d dahi her hâlde sıdk-ı niyyet ve hulûs-ı taviyyet ile dîn-i mübîn ve Devlet-i Aliyyemize muvâfık hidemât-ı celîle ve mesâ’î-i cezîle melhûz-ı humâyûnumuz olmağla” ²²²

fî-vaktinâ hâzâ: Zamanımızda. “...milel-i ütemeddine miyânında mevcûd olan ulûm ve sanâyi’i tefahhusa mecbûr olarak fî-vaktinâ hâzâ dünyâda en ilk millet olmuşlardır.” ²²³

halefen an selef: Kuşaktan kuşağa. “Han-ı mûmâ-ileyh halefen an-selef ol diyârın hükümdârı olmayup...” ²²⁴

hâliyâ: Hâlen. “hâliyâ şöyle arz olundu ki..” “..hâliyâ bunlardan nesne taleb idüp ta’addî iderlermiş.” ²²⁵

hemvâre: Daima. “Bâkî hemvâre eyyâm-ı sa’âdet ü ikbâl-i ebediyyü’l-ittisâl bâd.” ²²⁶

her-bâr: Her zaman, her defa. “..ve asâkir-i mürettebe sefâyin-i muntazamaları her-bâr ta’lîm ü ta’allûm üzere olup lede’l-hâce hâzır u âmâde sûretinde bulunup..” ²²⁷

²¹⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-M (yıl 1776)

²¹⁸ BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (yıl 1880)

²¹⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.6679-A.(1800)

²²⁰ BOA, mühimme defteri, nr. 32, hüküm 456. (yıl 1578)

²²¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 339. (yıl 1783)

²²² BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 65-66./1723

²²³ Tarih-i Amerika (terc. Ali Rıza), vrk.2a-3b (1858)

²²⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 36547. (yıl 1713)

²²⁵ BOA, A.DVN, nr. 790 hüküm 98. (yıl 1501)

²²⁶ BOA, Nâme-i Humâyûn deft., nr.6, s.197-198. (1710)

ilâ-hâzihi'l-ân: Bu ana dek. “..ilâ-hâzihi'l-ân cemî'-i umûr u şü'ûnda alâ-hasbe'l-emr ve'l-fermân amel ve hareket ile...”²²⁸

ilâ-inkırâzi'd-devrân: Kıyamete dek. “..ilâ-inkırâzi'd-devrân mâye-i mübâhât olacak vechle..”²²⁹

inde'l-îcâb: Gerektiğinde. “..inde'l-îcâb kendi kumandanlarına ve me'mûrlarına bilâ-te'hîr lâzım gelen me'zûniyeti itâ eylemekliğini şimdiden ta'ahhüd ederler..”²³⁰

inde'l-iktizâ: Gerektiğinde. “Bosna muhâcirlerinin inde'l-iktizâ havâlî-i hudûdiyyeye ba'îd mevâki'de iskân edilecekleri tabî'îdir.”²³¹

kadîmü'l-a'vâmdan: Eskiden beri. “..kadîmü'l-a'vâmdan ilâ-hâzihi'l-ân mâbeynimüzde olan hüsn-i sebkât ve vüfûr-ı mahabbet muktezâsınca...”²³²

kadîmü'l-eyyâmdan: Öteden beri. “Siz dahi kadîmü'l-eyyâmdan atebe-i ulyâmuza sadâkât u ihlâs ile intisâb u ihtisâs etmiş kadîmî dostumuz olduğunuz ecilden..”²³³

ledâ şerefi'l-vusûl: Varıp teşrif ettiğinde. “inşâallahu ta'âlâ ledâ şerefi'l-vusûl mîr-i mûmâ-ileyh fi'l-hakîka reşîd ü fehîm bendeleri olup çend mâhdan berü bu havâlînin cümle keyfiyyâtına vâkıf olmağla mantûkından ma'lûm-ı âlîleri buyurulur.”²³⁴

lede'l-hâce: Gerektiğinde. “ve asâkir-i mürettebe sefâyin-i muntazamaları her-bâr ta'lîm ü ta'allüm üzere olup lede'l-hâce hâzır u âmâde sûretinde bulunup..”²³⁵

lede'l-îcâb: Gerektiğinde. “Bosna'da mevcûd asâkirin lede'l-îcâb ta'lîm etmeleri için...”²³⁶

²²⁷ Sadık Rıfat Paşa, Avrupa ahvâli, Müntehabât-ı âsâr, s.1-12

²²⁸ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, s 23-25. (yıl 1688)

²²⁹ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 237-239.(yıl 1731)

²³⁰ BOA, Mu'âhedenâmeler, nr.56/15. (1879)

²³¹ BOA, HR.HMS İŞO, nr.29/2-4, belge 18/2 a, b. (1910)

²³² BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm 893. (yıl 1560)

²³³ BOA, Mühimme defteri, nr.32, hüküm 456. (1578)

²³⁴ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 94-B, 94-L (yıl 1776)

²³⁵ Sadık Rıfat Paşa, Avrupa ahvâli, Müntehabât-ı âsâr, s.1-12

²³⁶ BOA, HR.SYS 259/1, belge nr.26-31 (yıl 1906)

lede'l-iktizâ: Gerektiğinde. "lede'l-iktizâ hudûdda bulunan vüzerâ ve mîr-i mîrâna.." ²³⁷

lede'l-kırâ'e: Okunduğunda. "..melfûflarıyla Meclis-i Vükelâda lede'l-kırâ'e zikr olunan talîmâtname mündericâtı muvâfık görünmüş.." ²³⁸

lede'l-vusûl: Varıp ulaştığında. "..lede'l-vusûl inâyet ü ihsânım olan hil'at-ı fâhire kisve-i zâhiremi hutuvât-ı ta'zîm ü iclâl ile istikbâl ve iktisâ eyledikten sonra.." ²³⁹

lede'l-vürûd: Geldiğinde. "Sâlih Bey kulları Çıldır valisi vezîr-i mükerrrem Süleyman Paşa tarafına lede'l-vürûd.." ²⁴⁰

lede't-tahkîk: İncelenip araştırıldığında. "..Mehmed Efendi dâ'ileri tarafından lede't-tahkîk bunların zükûr u inâs on nefer olarak Rusya devleti himâyesinde olup.." ²⁴¹

mâ-dâme'l-hayât: Yaşadıkça. "..bundan böyle mâ-dâme'l-hayât ol makâm-ı mübârekde bi'l-ikâme.." ²⁴²

mâ-tekaddem: Önceleri. "..oğullarıyla mâ-tekaddemden Akpınar yolın görüp gözedüp.." ²⁴³

min ba'd: Bundan sonra. "..min ba'd münâza'a ve mütâlebeye müeddî bir hâlet kalmamak üzere.." ²⁴⁴

mine'l-kadîm: Eskiden beri. "İngiltere ahâlîsi mine'l-kadîm iki fırka olarak birine Tory ve diğerine Whig ta'bîr olunup.." ²⁴⁵

mu'ahharen: Sonradan, bilâhère. "Kont Zıçı tarafından mu'ahharen Bâb-ı Âlî'ye teklif olunan mukâvelenâme hakkında.." ²⁴⁶

²³⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr 6748. (yıl 1795)

²³⁸ BOA, BEO, dosya nr. 54/2, belge 342984.(1919)

²³⁹ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.7, s 229. (yıl 1730)

²⁴⁰ BOA, Ali Emîrî, I. Abdülhamid, nr 1595, (yıl 1783).

²⁴¹ BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 6455. (yıl 1850)

²⁴² BOA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 9114. (1852)

²⁴³ BOA, A.DVN nr.790, hüküm nr.244 (1501)

²⁴⁴ BOA, Cevdet Hariciye, nr. 1349, (yıl 1731).

²⁴⁵ Seyâhatnâme-i Londra, s 53-55, (1852).

²⁴⁶ BOA, Mu'âhedenâmeler, nr.56/8. (1909)

mukaddemâ: Önceden. “mukaddemâ Nâdir Şâh vaktinde Gence kal’asına ecdâdınız vezîr İshak ve Yusuf Paşa merhumlar tarafından kemâlîyle mu’âvenet olunduğuna binâen..” ²⁴⁷

mukaddemce: Önce, önceden. “Bu def’a kendüden mukaddemce Tebriz’e gönderdiği Süleyman Han ma’iyyetinde..” ²⁴⁸

muttasıl: Aralıksız, biteviye. “Keyfiyyet-i hâllerin muttasıl bildürmekden hâlî olmayasız.” ²⁴⁹

rûz u şeb: Gece gündüz, daima. “..cümlemiz rûz u şeb du’â-yı pâdişâhîyle meşgûl olarak..” ²⁵⁰

sâbıkâ: Evvelce. “sâbıkâ üzerüme yazılmış müsellemlik çiftliğüme Emirze nâm kimesne nizâ’ idüp..” ²⁵¹

sâl-be-sâl: Yıldan yıla. “Ellerine ol vechle temessükler virildi ki sâl-be-sâl ta’yîn olunan hâsılların sâhib-i tûmâra ber-vech-i nakd edâ ideler.” ²⁵²

şimdiki hâlde: Hâlen. “Şimdiki hâlde sen ki sancak begisin..” ²⁵³

vaktâ: Ne vakit, o zaman. “vaktâ mezkûr tiyatronun duhûliyyesi elli beş guruşa olup..” ²⁵⁴

vakten mine’l-evkât: Herhangi bir zaman. “..her bir ahz u i’tâlarında sened ve temessük tahrîriyle vakten mine’l-evkât dâiye-i tezvîr ü inkâra ugramakdan masûn olurlar”. ²⁵⁵

Miktar zarfları. Belgelerde geçen klişe zarflar içinde niteleme ve zaman zarflarından sonra en çok kullanılan zarflardır:

²⁴⁷ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L(yıl 1776).

²⁴⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 6748-B. (1795)

²⁴⁹ BOA, mühimme defteri nr.3, hüküm no:458(1559)

²⁵⁰ BOA, Yıldız Mütenevvi Ma’rûzât, nr. 14/95.(1883)

²⁵¹ BOA, A.DVN, nr.140, hüküm nr.257 (1501)

²⁵² BOA, Tapu Tahrîr Defteri, nr. 211. (1542)

²⁵³ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 21. (1501)

²⁵⁴ Seyâhatnâme-i Londra, s 53-55. (1852)

²⁵⁵ Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi, s.25-39. (1840)

âlâ-hasbe'l-emr ve'l-fermân: Emir ve ferman gereğince. "ilâ hâze'l-ân cemî'-i umûr u şü'ûnda alâ-hasbe'l-emr ve'l-fermân amel ve hareket ile iftihar eder bende-i sadâkatkârı olup..."²⁵⁶

âlâ hidetin: Ayrıca. "...der-i devlet-medâra tevârüd eden mekâtûb-i mergûbenizin 'alâ hidetin tafsîlen ecvibe-i meveddet-iştîmâli ketb ü irsâl olunmak üzere..."²⁵⁷

alâ kadri't-tâka: Güç yettiğince. "cânib-i senâkârlarından alâ kadri't-tâka zahîre ve asker ile muâvenet olunduğu..."²⁵⁸

alâ kavlin: İddiaya göre. "alâ kavlin söyleşmek için ceneral-i mersûm yanına gider iken; vesvese ile avdet ve firâr etmiştir..."²⁵⁹

alâ merâtibihim: Derecelerine göre, sırasıyla. "On kadar vücûhdan kimesneye alâ merâtibihim esb-i müzeyyen ve sevb-i semmûr virilüp..."²⁶⁰

belegan mâ-belâğ: Çok kâfi derecede. "...bu beyânât belegan mâ-belâğ bir tekzîbnâme dimekdir..."²⁶¹

ber-vech-i zîr: Aşağıdaki gibi. "...ma'rûzât-ı lâzime-i bendegânemi ber-vech-i zîr hulâsa ederek..."²⁶²

bi'd-defe'ât: Defalarca. "çend mâhdan berü bi'd-defe'ât Gence kal'ası mesfûr İrakli Han tarafından asker-i vefîre ile mahsûr olunduğu..."²⁶³

bi-ecma'ihim: Hep, bütünüyle. "İki kıta kağıd bi-ecma'ihim atebe-i ulyâlarına arz olunmağla..."²⁶⁴

bi-esrihim: Hep birlikte. "Mektûb gönderüp Ardahan kulları kethüdası olan Ali'den bi-esrihim kadîya varup şikâyet idüp..."²⁶⁵

²⁵⁶ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, ss.23-25, (yıl 1688).

²⁵⁷ BOA Cevdet Hariciye, nr. 1394, (yıl 1723).

²⁵⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

²⁵⁹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.36217 (yıl 1827)

²⁶⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.1334 (yıl 1785)

²⁶¹ BOA, Yıldız Mütenevvi Ma'rûzât, 205/25 (1900)

²⁶² BOA, Yıldız Esas Evrakı, kısım 14, nr.382. (1880)

²⁶³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-B, 94-L (yıl 1776)

²⁶⁴ BOA, Cevdet Dâhiliye, nr.15122 (yıl 1783)

²⁶⁵ BOA, mühimme defteri 3, hüküm nr:1382 (yıl 1560)

bi'l-küllîyye: Büsbütün, tümüyle. “..bi'l-küllîyye perâkende ve müteferrik olup..”²⁶⁶

bi'n-nisbe: Bir dereceye kadar. “Mezkûr iki eyâlet ahâl-i İslâmiyyesinin hâl-i hâzırı ile bi'n-nisbe ıslâh-ı hâlleri için..”²⁶⁷

çend def'a: Birkaç defa. “..birkaç mâh zarfında han-ı mesfûr tarafından çend def'a mahsur u tazyîk olundukda..”²⁶⁸

def'a be-def'a: Defalarca. “Serhadd-i mansûrenin kâffe-i umûrında def'a be-def'a netâyic-i hüsn-i himem-i hânîleri zuhûrıyla..”²⁶⁹

ez-her-cihet: Her yönden.. “..sefâretinde sebât olmayup ve olmadığı ez-her-cihet mesmû'-ı dâiyânem olup..”²⁷⁰

gayri ez...:den başka, ..ın dışında. “..gayri ez-eşyâ altmış yetmiş bin gurusluk altun iddiâsıyla..”²⁷¹

kemâ yenbagî: Gereğince. “..mugâyir-i şer'-i şerîf hâlâtın vukû'a getirilmemesine kemâ yenbagî sa'y ü gayreti akdem-i umûr addeylediğimden..”²⁷²

mâdde-be-mâdde: Madde madde. “Tesyâr olunan evrâk mâdde be-mâdde hulâsa ve iktizâsı bâlâsına sûrhle işâret ve takımıyla atebe-i ulyâlarına arz olundu.”²⁷³

mehmâ emken: Olabildiği kadar. “..nüfûz-ı âlîsini Avusturya devleti kendü menâfiine muhâlîf bir mecrâyâ sevkettirmemek için mehmâ emken Devlet-i Aliyyeye karşı bir mülk-i i'tidâlkârîde bulunmağı..”²⁷⁴

merreten ba'de uhrâ: Birbiri ardınca. “Amerikalılar dünyanın kâffe-i milletlerinden ziyâde cebân ve zarîfü'l-kalb bir millet iken merreten ba'de uhrâ İspanyalılara ale'l-gafle hücum idüp..”²⁷⁵

²⁶⁶ BOA, A.DVN. nr.790. hüküm nr.182 (yıl 1501)

²⁶⁷ BOA Y.A. Hususi, nr.413/134. (yıl 1901)

²⁶⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.94-M.(1776)

²⁶⁹ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr.5, ss.220-222. (1696)

²⁷⁰ BOA, BEO-A.DVN DVE, nr.11/41. (1866)

²⁷¹ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.339.(1783)

²⁷² BOA, İrâde-Hâriciye, nr. 9707. (yıl 1860)

²⁷³ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.1164.(1788)

²⁷⁴ BOA, Y.A. Res., nr.117/77 (1902)

²⁷⁵ BOA, Târîh-i Amerika (çev.Ali Rıza) vrk.2a-3b(1858)

min-çiheti'l-mecmû': Toplamda. ".min çiheti'l-mecmû' saray ve kenîse ve hâne ve mahzen ve dükkân misillü takriben üç yüz bin ecnâs-ı ebniyeden ibâret olduğu hisâb u tahmin olunup.." ²⁷⁶

min haysü'l-mecmû': Toplam. "...çünkü bu iki komite min-haysü'l-mecmû' bir milyon iki yüz bin ahâlînin vekili olduğundan.." ²⁷⁷

min külli'l-vücûh: Her yönden. "Bu serhaddin husûsü ve umûr-ı mahlası min külli'l-vücûh enzâr-ı merhamet-evliyâ-yı ni'âmîye muhtâc olmağla.." ²⁷⁸

mirâren: Defalarca. "..mirâren ahkâm-ı şerîfe ve kullar gönderüp emr itmiş idüm.." ²⁷⁹

ser-i mû: Kıl ucu kadar, zerrece. "Bu kulları hidemât-ı aliyyede nakdîne-i cân-ı nâ-tüvânımı îsâr etmekde ser-i mû tehâvün ü tekâsül eder değilim." ²⁸⁰

Yön zarfları. Belgelerde geçen klişe zarflar içinde nispeten az görülen zarflardır:

alâ melei'n-nâs: Herkesin önünde. "..refikleri tarafından alâ-melei'n-nâs Çıldare karyesinde derdest ve başı kesilerek kazığa takıldığı.." ²⁸¹

mahal-be-mahal: Yer yer. "..mahal-be-mahal tesyîr ü îsâli cânib-i muhlisîye emr ü fermân buyurulan atâyâ ve hedâyâ-yı humâyûn.." ²⁸²

sû-be-sû: Her yanda. "..sû-be-sû kahr-ı tedmîr-i a'dâ-yı dalâlet-ittisâf ile.." ²⁸³

²⁷⁶ Takvîm-i Vekâyi'(Londra üzerine), nr. 57, (yıl 1833)

²⁷⁷ BOA, Y Mtv, nr. 210/109, (yıl 1900).

²⁷⁸ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.324-B(yıl 1783).

²⁷⁹ BOA, A.DVN, nr.790, hüküm 257 (1501)

²⁸⁰ BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr. 1251-F (1783)

²⁸¹ BOA, HR. SYS 2602-1/159-162. (yıl 1920)

²⁸² BOA, Hatt-ı Humâyûn, nr.58-B.(1785)

²⁸³ BOA, Nâme-i Humâyûn defteri, nr. 5, s.23-25.(1688)

Sonuç

Osmanlı arşiv belgelerinde kısa yoldan anlatımı sağlayan birçok klişe kelime ve tamlama kullanılmış olup, bunların en başta gelenleri klişe zarflardır. Bu zarflar, yüzyıllar boyunca kullanılarak kökleşmiş ve belgelerin anlaşılması için bir kolaylık oluşturmuştur. Bu tür zarflar üç dilden kelimelerle serbestçe kurulabilmiş ve bu durum da Osmanlı Türkçesinin bir imparatorluk dili olduğuna canlı bir nümune oluşturmuş, Türk dilinin ifade ve ibare zenginliğini de artırmıştır. Osmanlı resmî arşiv belgelerinde geçen klişe zarfların kullanım alanı nispeten dar olsa da, çoğu devletle iç içe olan Divan şairlerinin de kullanımıyla yayılıp Türk diline mal olmuştur. Böylece resmî belgelerdeki klişe kullanımlar toplumda da yaygın biçimde kullanılabilmiştir.

KAYNAKÇA

Akyıldız, Ali. Tanzimat Döneminde Belgelerin Şekil Dil ve Muhteva Yönünden Geçirdiği Bazı Değişiklikler (1839-1856), Osmanlı Araştırmaları Dergisi 15, 1995, s.221-237.

Devellioğlu, Ferit. Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydı Kitabevi, Ankara:2008.

Eliacık, Muhittin. Osmanlı Belgelerinde Yakın Anlamalı (Sinonim) Kelimeler, Türk Dili, Ağustos 2000, s.178-201.

Gök, Necdet. Osmanlı Beratları Kapsamında Diplomatika İlmi veya “İlm-i İnşâ”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008/20, s.731-746.

Gökbilgin, Tayyip. Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi, İstanbul: 1979.

İnalcık, Halil. Osmanlı Bürokrasisinde Aklâm ve Muâmelât, Osmanlı Araştırmaları Dergisi I, 1980, s.1-14;

İnalcık, Halil. Şikâyet Hakkı: ‘Arz-ı Hâl ve ‘Arz-ı Mahzarlar, Osmanlı Araştırmaları Dergisi VII-VIII, 1988, s.33-54.

Kraelitz, F. XV.Yüzyılın İkinci Yarısında Türkçe Yazılmış Osmanlı Belgeleri, Viyana: 1921.

Kütükoğlu, Bekir. Münşeât Mecmualarının Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti, Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri-Bildiriler, 30 Nisan-2 Mayıs 1986, İÜ Yayını, 1986.

Kütükoğlu, Mübahat. Osmanlı Belgelerinin Dili Diplomatik), İstanbul:Kubbealtı Akademisi, 1994a.

Kütükoğlu, Mübahat Diplomatik”, IX, DİA, İstanbul: 1994b.

Savaş, A.İbrahim. Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Eserlerde Geçen Sıfat Grubu Kelimelerin Kullanım Özellikleri, Türk Dili -Özel Sayı-, 1996, s.307-314.

Timurtaş, Faruk K. Osmanlı Türkçesi Grameri, Umur Mat., İstanbul:1985.

Wray, Alison. Formulaic Language and the Lexicon, Cambridge:Cambridge University Press, 2002.

Zajackowski-Reychman, J. Zarys dyplomatyki osmansko-tueckiej, (İngilizce tercümesi; Handbook of Ottoman-Türkisch Diplomats, The Hague-Paris,1968), Varşova: 1955.